

6. Русский альбом Альбрехта Адама: каталог выставки / [сост. Г.В. Вилинбахов, Р.Г. Григорьев; авт. вступ. ст. Б.И. Асвариш]; Государственный Орден Ленина Эрмитаж. – Л. : «Искусство», Ленинградское отделение, 1990.
7. Пино, Доменико [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пино,_Доменико. – Назва з екрану (20.10.2015).
8. Шевардино [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Шевардино>. – Назва з екрану (22.10.2015).
9. Художники и война [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://к-я.рф/xudozhniki-i-vojnavypusk-68-pervaya-mirovaya-vojna>. – Назва з екрану (05.10.2015).
10. Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler von der antike bis zur gegenwart begrundet von Ulrich Thieme und Felix Becker. – Leipzig : Verlag von E.A. Seemann, 1907. – Т. I.

Vitryanskaya A.V. Отечественная война 1812 года глазами немецкого художника Альбрехта Адама (на материалах Национального музея истории Украины)

Литографическая серия немецкого художника Альбрехта Адама на тему Отечественной войны 1812 года. Графические произведения дают возможность реконструировать события той войны, быт, униформу и другие аспекты этого сложного военного времени.

Ключевые слова: Альбрехт Адам, литография, Отечественная война 1812 года, быт военных, униформа.

Vitryanska A.V. The Patriotic War of 1812 from the Viewpoint of the German artist Albrecht Adam (after the Materials of the National Museum of History of Ukraine)

In this article the author examines the lithographic series of the German artist Albrecht Adam about the Patriotic War of 1812. Lithographs enable the reconstruction of military operations, daily life, uniform, and other aspects of that difficult wartime.

Key words: Albrecht Adam, lithography, Patriotic War of 1812, military way of life, military uniform.

Надійшло до редакції: 18.01.2016 р.

УДК 069.4/.5:94(477.53)

С.С. КАЛАШНИК

**Зібрання громадського музею
як джерело історії малих міст та сіл
(на прикладі Білицького народного музею
історії та художньо-ужиткового мистецтва)¹**

У статті, на прикладі громадського музею у с. Білики, аналізується аксіологічний, екскурсійний і науковий потенціал подібних закладів, актуалізується державна підтримка розвитку громадських музеїв.

Ключові слова: громадський музей, локальна історія, Білицький народний музей історії та художньо-ужиткового мистецтва.

Традиція громадського музейництва у 60–80-х роках ХХ ст. переживає сплеск активності. Цю тенденцію сучасні дослідники тісно пов'язують

¹Користуючись нагодою широко дякуємо директору Білицького народного музею історії та художньо-ужиткового мистецтва Наталії Григорівні Кобченко за багаторічну співпрацю та допомогу у підготовці цього дослідження

із важливим місцем, яке відводилося громадським музеям у обслуговуванні ідеологічних потреб радянського режиму в регіонах [5, с. 13; 8, с. 139; 11, с. 42; 12, с. 157]. Однак, на нашу думку, це судження є лише однією з причин і не зменшує роль фактору суспільної думки та її, навіть примусово сповільненого, розвитку. Рамки ідеологічної парадигми не перешкоджали дослідженням історії та культури регіонів, біографії видатних земляків тощо. Аналіз праць цього спрямування відображений, наприклад, у розвідці Н.В. Бесєдіної щодо Полтавської області [1, с. 111–119].

Ідеологічна складова у діяльності громадських музеїв підкреслюється і «Типовим положенням про музеї, що працюють на громадських засадах», затвердженим Міністерством культури СРСР 12 квітня 1978 р. У п. 1 цього документу вказано: «Громадський музей є культурно-просвітницьким закладом, що цілеспрямовано збирає, зберігає, експонує предмети матеріальної та духовної культури, які представляють історичну, наукову, художню або іншу цінність, та ведуть на їх основі широку роботу з комуністичного виховання трудящих» (підкреслення наше – *авт.*). Пункт 15 «Типового положення...» підкреслює пріоритетність представників партійної, профспілкової, комсомольської організацій у складі рад громадських музеїв [14]. З огляду на аналіз цих імперативів та результатів регіональних розвідок дослідники вказують на одноманітність фондів громадських музеїв радянського періоду [11, с. 42–43; 13, с. 16], обов'язковість для експонування певних предметів, документів, творів ідеологічного змісту [12, с. 158–159] тощо. Саме це, на нашу думку, робить пріоритетними дослідження зібрань автентичних краєзнавчих матеріалів у громадських музеях.

Білицький народний музей історії та художньо-ужиткового мистецтва (с. Білики Кобеляцького району Полтавської обл.) було створено на базі шкільного художнього музею, заснованого у 1972 р. вчителем-ентузіастом В.А. Курловичем. Зважаючи на дефіцит виставкової площі, за підтримки громадськості та місцевої влади, у грудні 1982 р., установу було переведено у окремий будинок (рис. 1). Статус народного музею отримав 14 червня 1991 р. Його першими експонатами (близько 700 од.) стали роботи членів шкільного художнього гуртка. Цей фонд згодом було доповнено творчим доробком місцевих майстрів. Створена пізніше експозиція з історії селища також базувалася на експонатах, отриманих від місцевих жителів. Її концепція розкрита В.А. Курловичем у самотньому ракурсі. Експозиція включає інформаційний стенд про давність селища, предмети старовини, національний одяг і посуд; революційний період відображено у ракурсі місцевих подій, проілюстровано сторінками розвитку науки та культури в краї; у контексті

Рис. 1. Білицький народний музей історії та художньо-ужиткового мистецтва. Фото 2012 р.

Пі Світової війни перше місце посідають доля місцевих мешканців; повоєнні роки представлені зростанням промисловості у селищі, також увага акцентується на біографіях видатних уродженців Біликів [6, с. 37–39].

Виходячи з вищесказаного, метою нашого дослідження є визначення місця колекції громадського музею у вивченні історії малих міст і сіл. Об'єктом дослідження виступає фондове зібрання та експозиція Білицького народного музею історії та художньо-ужиткового мистецтва як такого, що виражає краєзнавчий вектор громадського музейництва на основі автентичних експонатів. Актуальність дослідження полягає у аналізі колекції громадського музею як відображення подій і процесів, що ідентифікують населений пункт у загальнодержавній історії. До такого аналізу спонукає тенденція сучасного пам'яткознавства та музеєзнавства: трактування громадського музею не як колекції (зібрання, фонду), а як інституції, у зв'язку із реалізацією на цьому майданчику творчого потенціалу народу [13, с. 15].

Зібрання Білицького музею налічує близько 4 тис. експонатів [2, с. 59]. Вони тематично розподілені на 2 відділи – історичний та художній, і переважно пов'язані з історією Біликів та округи, подіями, процесами, мешканцями селища тощо. Таким же чином, як і коротко описана вище концепція історичного відділу, підібрані й художні експонати – картини, скульптури, різьба по дереву, народна вишивка.

Колекція Білицького музею належить до недержавної частини Музейного фонду України, а тому не може бути репрезентативною повною мірою. Найвні групи експонатів розглянемо у хронологічній послідовності.

Рідкісними для громадських музеїв є палеонтологічні знахідки. У Білицькому вони репрезентовані скам'янілим рогом благородного оленя (Фонди Білицького народного музею історії та художньо-ужиткового мис-

тецтва (далі – ФБХМ) № 1055) та черепом зубра європейського² (ФБХМ, № 1056). Знахідки походять з відслонень берегів р. Ворскла в районі с. Білики.

Археологічні знахідки, відповідно до чинного законодавства, не можуть передаватися до громадських музеїв (ч. 3 ст. 15.1, ч. 5 ст. 18 Закону України про музеї та музейну справу [9]). Саме тому колекції археологічних експедицій, що проводилися у регіоні (М.Я. Рудинського (1922 р.), М.А. Стана (1941 р.), Г.О. Сидоренко (1971 р.), Л.М. Лугової (1984 р.), О.Б. Супруненко та І.М. Гавриленка (1986 р.), О.В. Серова (1922 р.) та Є.С. Калашника (2007, 2008 р.)), зберігаються у Полтавському краєзнавчому музеї. Це старожитності кам'яної та бронзової доби, раннього залізного віку, ранньослов'янського та давньоруського часу, пізнього середньовіччя. Опубліковані матеріали археологічного характеру репрезентовано у науково-допоміжному фонді Білицького музею. На базі цих матеріалів наразі проводиться робота зі створення стенду, що ілюструватиме найдавніше минуле краю та його дослідників (рис. 2).

У Білицькому музеї експонується димлений горщик XVIII ст. із геометричним орнаментом на плічках і пролощеними смугами на тулубі (ФБХМ, № 670). За аналогіями серед археологічних знахідок на околицях Біликів припускаємо місцеве походження виробу. Оскільки для білицької кераміки характерне орнаментування плічків коліщатком у два яруси [4, с. 71, табл. на рис. 2].

Щодо археологічних експонатів наголосимо на важливості виставкової діяльності Музею. Так, у червні 2012 р., у відділі історії селища, була влаштована тимчасова експозиція, присвячена козацькому періоду [15]. До неї були включені знахідки, виявлені під час дослідження Білицької фортеці у 2008 р. [3, рис. 3, 4].

Козацька доба знайшла відображення також і у художньому відділі музею. Пензлю М.С. Касая належить портретне зображення

Рис. 2. Іван Білик. Портрет легендарного засновника селища. М.С. Касай. Фонди БХМ.

²Визначення остеологічного матеріалу люб'язно надане кандидатом біологічних наук Олександром Миколайовичем Ковальчуком

Рис. 3. Ткацький верстат XIX ст. Фонди БХМ.

легендарного засновника містечка (рис. 3) – Івана Білика в образі козацького вагажка (ФБХМ, № 1016), за іншою версією він був бортником із Говтви [7, с. 4]. Інший малюнок, виконаний олівцем, зображує уявний вигляд козацької фортеці. На подвір'ї музею знаходиться залізобетонна скульптура місцевого майстра В.П. Петренка – «Кобзар», встановлена у 1986 р. разом зі скульптурною гарматою.

Варто наголосити, що при складанні екскурсій і туристичних маршрутів тематичного характеру не можуть бути проігноровані рештки дерево-земляних укріплень Білицької фортеці XVII–XVIII ст., що збереглися в безпосередній близькості від музею.

Новий час репрезентують експонати XIX – початку XX ст. Це столовий посуд (ФБХМ, № 676, 784, 1046, тощо), ужиткові речі (ФБХМ, № 1366) господарський реманент (ФБХМ, № 865). Серед останнього особливо оригінальними експонатами є ручні жорна (ФБХМ, № 731) і ткацький верстат, переданий місцевою мешканкою Г.Ф. Латиш (ФБХМ, № 725). У фонди було передано кілька оригінальних фотокарток екскурсійного значення, що належать до цього періоду. Не паспортизовано зберігається світлина водяного млина XIX ст., який також зображений на листівці початку XX ст. Знімок 1900-х років Свято-Миколаївського храму (ФБХМ, № 494) (рис. 4) цікавий маргіналіями на звороті: «Церковь Покровской Богоматери (по мнению Денисенко К.М.)», нижче: «Успенская возле санатория (тут) ... (возле дома попа Гапона)». За остан-

нім написом локалізується район розташування садиби Г.А. Гапона (1870–1906) – суспільно-політичного діяча початку ХХ ст., який народився у Біликах.

У художньому відділі музею також експонується картина білицького художника В. Плужника 1982 р. «Санаторські ворота» (ФБХМ, № 9). На ній зображені рештки воріт садиби Кочубеїв (за іншою гіпотезою князів Жевахових) у колишньому кутку села Федорівка, що зараз носить назву Боярка. В радянську добу ворота використовувалися як в'їзна брама до санаторію ЛКСМУ. Робота дозволяє ретроспективно відновити зовнішній вигляд пам'ятки, зважаючи на її незадовільний сучасний стан.

Окремі будівлі втраченого на сьогодні маєтку Кочубеїв також зустрічаються на фотографіях новітнього часу. Два експонати з серії безпаспортних фотографій 1938 р. санаторію ЛКСМУ зображують флігель (рис. 5). На звороті однієї підпис: «[...] справа дача Кочубея, побудована во время стро-

Рис. 4 Свято-Миколаївська церква в Біликах.
Фото 1900-х років. Фонди БХМ).

Рис. 5. Флігель у маєтку Кочубеїв. Фото 1938 р. Фонди БХМ.

Рис. 6. Санаторій ЛКСМУ. Фото 1938 р. Фонди БХМ.

ительства ж.д. и моста немецким инженером». Отже, зображений будинок з'явився у 1870-х роках (станцію Ліщинівка збудовано в 1870 р.).

Оригінальними джерелами з історії згаданого санаторію є й інші знімки цієї серії. На них передано зовнішній вигляд головного корпусу (рис. 6), елементи забудови, оранжерею, колектив працівників. На одному з колективних фото нерозбірливий підпис: «Доктор Попов, профессор из Харькова, директор, профессор из Харькова ... Сиверский, умер в Кобеляках». Деякі маргіналії є змістовними в історичному плані. Наприклад, одна з них пояснює: «ХПК с 1933 по 1938. Санаторий стал называться после У.К.У. ЦК ЛКСМУ. Вырубили лес и построили санаторий». Головний корпус санаторію, крім фотографічних документів, відображено у живописі – у художньому відділі експонується полотно П.В. Бондаренка, на якому споруда вписана у пейзаж долини Ворскли (ФБХМ, № 110).

Особливої уваги, не лише як експонат, але й як історичне та біографічне джерело заслуговують фотографії новітнього часу, на яких зображено місцевих мешканців. Копія дореволюційного колективного знімку з невідомого свята супроводжується запискою з поіменним переліком 33-х біли чан, зображених у автентичних вбраннях (ФБХМ, № 389) (рис. 7). Світлина першої футбольної команди с. Білики 1929 року (ФБХМ, № 1025) (рис. 8) цінна наявністю списку гравців, що доданий до неї: Г. Лихоліт, Г. Кас'яненко, М. Бараненко, М. Зозуля, Н. Бабенко, М. Адамов, О. Ігнатенко, Г. Кас'яненко, А. Кас'яненко, Г. Ревека, Й. Адамов, Ф. Тупиця, М. Гармаш. Інформативним є також фото білицького хорового гуртка Я.Н. Браславської від 11 липня 1930 р. (ФБХМ, № 299).

Війни першої половини ХХ ст. передані стендами, присвячених революціонеру П.Р. Корнієнку, землякам, полеглим під час II Світової війни, визволителям селища. Ще один стенд знайомить відвідувачів зі світлинами односель-

Рис. 7. Біличани у святковому вбранні. Фонди БХМ.

Рис. 8. Білицька футбольна команда. Фото 1929 р. Фонди БХМ.

ців-фронтників. У окремі в'їтрини виставлені експонати про біличан – в'язнів концтаборів та остарбайтерів. Зібрані цілісні та фрагментовані деталі військового спорядження (ФБХМ, № 834), боеприпаси тощо. Декілька картин та скульптурна воєнну тематику зберігається у художньому відділі [6, с. 41–42]. Це, зокрема, полотна А. Герасименко: «Партизани Закарпаття», «Пошук противника», «Бойове патрулювання», скульптури В. Петренко «Захисник Севастополя», «Скорботна мати» тощо (ФБХМ, №№ 41, 37, 36, 43, 55).

У роки повоєнної відбудови у Біликах функціонували колгосп ім. Мате Залки, молоко-консервний комбінат, відгодівельний комплекс, цукровий завод. Історична експозиція завершується стендами та вітринами з фото їх виробничих споруд, робітників, зразками продукції (ФБХМ, № 755, 786).

Серія експонатів знайомить із видатними земляками та гостями селища – Ю.Г. Винником, В.П. Замковим, А.Г. Дубовиком, А.Г. Ревекою. У окремій експозиції показані літературні твори біличанина А.Т. Лати та його розвідки з історії Біликів, утілені в документах, спогадах і художніх творах, які витримали кілька видань [7].

Сучасна історія селища відображена у світлинах, що зберігаються у фондах. Це свята, громадські та церковні заходи (наприклад, освячення місця будівництва нової церкви у 1992 р.), красвиди (ФБХМ, № 293, 892, 1253 тощо).

Безумовно, що в документах, фотографіях і творах із колекції висвітлена історія самого Білицького народного музею історії та художньо-ужиткового мистецтва. Представлені фото з відкриття закладу, свят, річниць (ФБХМ, № 293, 306, 307 тощо), зберігається кілька екземплярів спогадів засновника Музею – В.А. Курловича (1999 р.) тощо. За фотографічними картками можна простежити розвиток музею. Так, на ранніх знімках будинок 1905 р., наданий під музей селищною радою (колишня оселя священика Свято-Миколаївської церкви) зображена із дерев'яним ганком, на місці якого у 1985 р. була збудована веранда.

Вагомим доповненням до зібрання Білицького народного музею історії та художньо-ужиткового мистецтва стали експонати Літературно-меморіального музею Мате Залки. Останній функціонував поряд із 1961 до 2005 р., коли його колекції було передано до БХМ у зв'язку зі зміною власника приміщення. Частина цих експонатів склала окрему повноцінну експозицію.

Зберігаючи непересічну, на наш погляд, колекцію Білицький музей володіє досить потужним ціннісним, науковим й екскурсійним потенціалом. Із залученням громадських зусиль, ентузіастів і спеціалістів він може бути розвинутий у дидактичній, музейницькій, пам'яткознавчій і туристичній сферах. На жаль, інертність державних органів стосовно таких установ унеможливило їх повноцінне функціонування.

Таким чином, колекцію громадського музею, що побудована на оригінальних експонатах, можна трактувати і використовувати як повноцінне дже-

Рис. 9. Експозиція присвячена участі земляків у II Світовій війні. Фото 2016 р.

рело з історії малого міста чи села. Агітаційні майданчики радянської доби у незалежній Україні стали унікальними центрами та сховищами регіональної культури. По-перше, колекції громадських музеїв нерозривно пов'язані з місцевими громадами, оскільки надані ними. По-друге, експонати, представлені в самобутньому середовищі, несуть значне аксіологічне навантаження та підкреслюють цю самобутність. Ще в 1920-ті роки полтавський музейник М.Я. Рудинський щодо церковних старожитностей півдня Полтавської губернії зазначав: «Рушаючи в екскурсію [...] я не сподівався знайти щось цікаве в галузі мистецтва церковного. Довгі й ретельні збирання матеріялу Музеями Київським і Полтавським, численні екскурсії К.В. Мощенка [...] розпорядження з центру про передачу церковних древностей до Полтавського єпархіального древлехранилища і купівля речей агентами окремих колекціонерів – давно спорожнили наші церкви. Сучасному екскурсантові залишилося лише любування окремими уламками старовини» [10, с. 24]. Звідси випливає, що громадські музеї, цілком можливо, є єдиною й унікальною формою фіксації та збереження історико-культурної спадщини сільських округ України, що має привертати до них більше уваги.

Джерела та література

1. Бесседіна Н.В. Музейні заклади Полтавщини у другій половині 1950-х – у 1980-х роках: основні напрями науково-дослідницької діяльності / Наталія Бесседіна // Краєзнавство. – 2009. – № 1-2. – С. 111-119.

2. Билицький музей історії та художньо-ужиткового мистецтва // Полтавщина : Енциклопедичний довідник. / За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1992. – С. 59.
3. Калашник Є.С. Дослідження південно-східної лінії укріплень пізньосередньовічної фортеці в с. Білики / Калашник Є.С. // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2008. – № 1–2. – С. 127–132.
4. Калашник Є.С. Археологічні знахідки останніх років із сотенного містечка Білики / Калашник Євген // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи : Матер. XI Міжнар. студент. наук. археолог. конф. (Чернігів, 20–22 квіт. 2012р.). – Чернігів : Сіверянська думка, 2012. – С. 70–75.
5. Кармазіна Н.В. Розвиток історичного краєзнавства в Криму (1954–1991 рр.) / Кармазіна Наталя Валеріївна : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 «Історія України». – Дніпропетровськ, 2006. – 17 с.
6. Курлович В. О силе и значении искусства. Учебно-воспитательный материал средствами изобразительного искусства / Василий Курлович. – Кобеляки, 1999. – 118 с.
7. Лата А.Т. Білики: історичне минуле в документах, спогадах і художніх творах / Анатолій Лата ; Вид. 3-є, доп. і допр. – К., 2001. – 153 с.
8. Маньковська Р.В. Народне музейництво в громадянському суспільстві: історія і перспективи розвитку / Руслана Маньковська // Красзнавство. – 2008. – Вип. 1–4. – С. 138–143.
9. Про музеї та музейну справу : Закон України [прийнято Верхов. Радою 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>.
10. Рудинський М.Я. Результати екскурсій в Кременчуцький та кобеляцький повіті 20.IX–29.X. 1922р. (доповідь Полтавському науковому товариству) / Рудинський М.Я. // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2003. – № 2/2002–1/2003. – С. 23–29.
11. Стан та завдання розвитку краєзнавчих досліджень на Полтавщині / авт.-упоряд. Ю.З. Данилюк, Г.Г. Журавель. – Полтава, 1988. – 58 с.
12. Стельмах І.Ф. Мережа громадських музеїв Криму напередодні розвалу СРСР / І.Ф. Стельмах // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК., 2010. – Вип. 17. – С. 156–168.
13. Стельмах І.Ф. Розвиток громадського музейництва в Автономній республіці Крим (1991–2010) / Стельмах Ірина Федорівна : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 «Історія України». – К., 2012. – 28 с.
14. Типовое положение о музее, работающем на общественных началах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://law.info/ussr/act3u/916.htm> (08.05.2015 р.).
15. Як День довілля у Біликах відзначали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0532.ua/news/155970> (16.10.2014 р.).

Калашник Є.С. Собрание общественного музея, как источник истории малых городов и сел (на примере Белицкого народного музея истории и художественно-прикладного искусства)

В статье, на примере общественного музея в с. Белики, анализируется аксиологический, экскурсионный и научный потенциал подобных учреждений; актуализируется государственная поддержка развития общественных музеев.

Ключевые слова: общественный музей, локальная история, Белицкий народный музей истории и художественно-прикладного искусства

Kalashnyk Ye.S. Funds of the Public Museum, as the Source of the History of Small Towns And Villages (for example Public museum of history and art in Bilyky)

An article analyzed axiological, sightseeing and scientific potential of such institutions for example a public museum in Bilyky; updated government support the development of public museums.

Key words: public museum, local history, Public museum of history and art of Bilyky.

Подано до друку: 10.11.2015 р.